

III.

Zsinat-megnyitó beszéd.

Augustus 30-kán vasárnap dél előtt mondotta

KRÍZA JÁNOS,

püspök.

Zsinati szent gyűlés, szeretteim az Úrban!

Köszöntelek titeket egyházi főtanácsunk egybegyűlése szent napján, mint egyszersmind három százados évfordulóján egyházunk létezésének — oly rendkívüli emlékűnnepen, minőt unitárius nevet viselő keresztény ember még eddig nem ünnepelt; nem: mert az időknek egyházi életünkre nehezült viharos járása, a hazai körülményeknek többé kevésbé szűnet nélkül nyomasztó hatása miatt, a magyar hazának e szögeletföldén vitézkedő egyházunk jubileumi ünnep-szentelő víg hangulatban lenni, s fennállásának első és második százados emlékűnnepét megülni szerencsés nem lehetett.

Köszöntelek titeket, kedves hitrokonaim, mint illő hozzám ez idő szerint elsőhöz az egyenlő munkások, testvérek között, a főpásztori üdvözlés szózatával. Csak rebegni képes ajkam ily magasztos szent alkalommal, mintha az anyaszentegyházunk őszszes lelkeit átható szellem ez ünnepies gyülekezetben dicsőült testi alakban lebegne szemeim előtt; csak gyenge eszme-töredékekben bírják szavaim kifejezni a forrongó eszmék s érzelmek sokaságát, a melyek megilletődött keblemet elárasztják. Holott ha őszszegyülésünk legközelebbi célját fontolgom, nem anynyira a meleg érzet-ömlengés, mint inkább a komoly elmélkedés volna most napi renden,— a higgadt tanácskozás módok és eszközök felett, melyek által vallásunk ügyét s egyházi érdekeinket erőnkhez képest előbbre mozdithassuk, s a részünkre kimért mezőnek minél áldásthozóbb mivelése által ama legfelségesebb országot, Isten országát az emberiségben mi is építgethessük.

Azonban nemde atyámfiak! a meleg érzésnek is megvan a maga jogosultsága, s működéshez való igénye szintugy, mint a hideg fontoló okosságnak. Ugyanazért örömet hagyom magamat ragadtatni az anyaszentegyházunkban mintegy ösztönszerűleg nyilatkozott érzet árjától, mely azon közkívánatban öszpontosult: lenne ez idő szerénti rendes zsinati gyűlésünknek saját rendkívüli jellege is annak jubileumi emlék-ünneppé szentelése által. Szívem legforróbb érzelmeivel kívánom azért, hogy legyen egyházunknak ezen emlékezetes ünnepe hasonló ama legelső keresztény pünköszt ünnepéhez, a mely hivatalos rendtartás szerint a már bevégzett aratásnak, s egyszersmind a Sinai hegyén történt mózesi törvényhozásnak emlékére szokott volt évenként ünnepeltetni; mindazáltal a szokott hivatalos czremonióknak közepette egyszer csak hirtelenséggel lőn az égből mintegy sebesen zúgó szélvésznek zendülése, mely eltélé az egész házat, és megtelének mindnyájan szent lélekkel, és kezdének szólni más nyelveken, mint a szent lélek ád vala nékiek szólások. Ap. Cs. I, 2—4. Legyen nekünk is Krisztus urunk ez időkorbeli tanítványinak a mai zsinati ünnepély újabb szent lélek, vallási lelkesedés pünkösztjévé!

Háromszázados jubileumát üljük hát a mi nevelő édes anyánk, unitárius anyaszentegyházunk politikai s társulati létezésének. S hű gyermekei a szent kegyelettel tisztelt, szeretett jó anyának a legtávolabbi lakhelyeikről is sokan eljöttek,—nagymezsze fekvő székely egyházaink egyszerü szegény, de hitbuzgóságban gazdag hivei készülődtek nagy csoportokban, mint Izrael gyermekei hajdan Jéruzsálembe, ide e szabadsági eszmék által megszentelt városba elvándorolni, ölébe borulandók a szerető kegyes anyának, hogy együtt sirják ki öröm- és búkönyveiket egymás látásán, s emlékeztvén a felettök átviharzott nehéz próbák és szenvedések napjaira, együtt öntsék ki hálaérzelmeiket is az egy örök Isten színe előtt, a ki szent vallásunkat, mint legdrágább kincseinket hordozó hajót, anynyi zivatar ostromai között kegyesen mególtalmazta, s egy derüebb fénynyel kecsegtető negyedik század reggeléig elvezérelte.

A jelen korszakból,—midőn édes hazánk és nemzetünk több mint három-százados nyomott helyzetéből, ugyszólva, fogságszerű létéből, egykori önállása s szabadságának disz-helyzetére visszaküzködött, s magyar koronázott apostoli király legmagasb vezérlete alatt polgári és vallási teljes szabadsága kivívásának pontjáig jutott: lélekemelő lehet visszaidéznünk képzeletünkben amaz emlékezetes időket, midőn e szögeletföldén az öszszeszaggatott, Jézus ruhájaként megosztott magyar

hazának szintén választott magyar királya, a nemes és felvilágult lelkü, sokaktól oly méltatlanul rágalmazott János Zsigmond uralkodása alatt, bátorságos nyugpontot, vagy legalább kevésbé háborgatott menhelyet talált a magyar szabadság és alkotmányos szellem. Büszke önérzettel pillanthatunk vissza mi erdélyiekül e szép verőfényes napokra, midőn a szabadságnak, ennek az időtájatt csaknem minden országban hol egész lélekből gyűlölt és üldözött, hol pedig inkább csak színleg, mint valódilag kedvelt vendégnek tiszta, őszinte fogadásában s becsülésében e kised bérczes hazánkkal csak az egy, mostan oly szerencsétlen, Lengyelország versenyzett.

S miben állott ez őszintébb s tisztább szeretet a rzeformáció lényeges elve, a hitszabadság, a szabad vizsgálódhatás iránt? Abban, hogy ez országnak gondolkozó fejei, mélyen vallásos férfiai nem ijedtek vissza a kimondott elvnek észtanilag folyó következményeitől, a kormány és ország sem tiltotta mint máshol, s a közvélemény sem gátolta a fejlődésnek indult hitjavítás szabad folyamatát. Hálásan emlékezik erről a szabadság és igazság nagy bajnoka Dávid Ferencz egyik jeles művének a dicső királyhoz tett ajánló beszédében: „Az Isten felséged birodalmában prédikáltatja vetélkedéssel a Krisztust, és tusakodással és visszavonás által akarja megtisztítani az ő igazságát;—hogy egyéb királyoknak és fejedelmeknek intésére ennek útát meg nem fogta felséged, az Istennek igéjéhez való szeretet és abban való gyönyörködés mivelte,—hogy pedig a világnak szidalmát állhatatos szívvel viselte és hordozta, Istennek kiváltképpen való ajándéka, és a választás magvának meggyökereztetése.“ Így történt, hogy a válásnak más országokban istenkáromlás, sőt istentagadás vádja nélkül nem illethető ugynevezett titkait, csak vakon hinni kellett dogmáit is szabad volt e hazában, különösen e városban vizsgálat s illetőleg bírálat alá venni. Merész vállalkozás mindenesetre hitünk akkori harcossaira nézve: ekként dacolni mintegy különálló szigeti magas kőszálról az európai közvélemény oceánjával, melynek fenyegető hullámai egész e hon határáig elcsapkodtak, midőn az új vallásirány követésétől, mint egyik bajnokunk akkor megjegyzé: „az igazságnak követésétől sokakat elrettentett e világnak közönséges kárhoyztása, és a szidalmas halál, melylyel szokták megölni a jámbor keresztény tanítókat, kik az Úr Istennek igazságát megismerték, és együtt nem akarnak a világgal

cselekedni a hamisságban és bálványozásban“; midőn a spanyol származásu Szervéten elkezdve oly számos nagy tudományu s nyílt, őszinte, kegyes lelkü férfiak szenvedtek kínos mártíromságot a meg nem tagadhatott igazságnak, az Istenegység hitének nyilvános vallásaért. Azonban lehetett-e mégis valami következetesebb dolog, mint a keresztény hitnek ez első fontosságú kérdését is vizsgálat és újabb, világosabb, javítottabb fogalmazás alá venni? Ott állott az elfogulatlan vizsgálók szemei előtt a derék szentírás, egynehány homályos és kétes olvasásu helyet kivéve, félremagyarázhatlan világos szavaival; ott élt és szólott lelkök mélyében az igazság legyőzhetetlen ösztöne, a lelkiismeretnek semmi hagyományos okoskodások,— zsinati szózatöbbségekkel megerősített hitcikkek phrásisai által el nem fojtható bizonyágtétele; künn a nagy világ alkotmányának egyetlen egy bölcs és hatalmas alkotóját beszélő hangos szózata;— s az ó szövetségi kijelentésnek egész folyama, az új szövetségnek megindulása és első századokbeli történelmének tanuskodása, s a középkor sivár pusztáin keresztül is soha teljesen el nem fojthatott, az evangéliom tisztább felfogását újra meg újra megkísérlő igaz keresztényi szellem,—minden, minden az Istenegység hitének igazságát beszélvén, hitelödeink saját kifejezésök szerint „az igazságnak eltakarása Isten és szerelmes fia elleni gonosz cselekedet lett volna.“ Dávid Ferencz, az új irányu mozgalom vezetője, egy azon prófétai és apostoli erős jellemek közül, a kiknek szájában Isten az ő igéjét tüzzé és lélekké szokta tenni, mely a nem igaz tudományt mint a pozdorját megemészse—hatalmas esze, széles tudománya s elragadó ékesszólása által mély medret ása a legifjabb hit folyójának, hasonló bátor és hű rokontársak közrehatása mellett a papi és világi rendből, s ide járulván az igazság nagy barátja, s azért a külföldi fejedelmek szidalmait is elszenvedni kész magyar király öltalma, meg lön alapitva Erdélyben az unitarizmus, e legújabb virágzata a magyar reformáció élőfájának. Kolozsvár, Torda, Nagy-Várad, M.-Vásárhely s főként Gyula-Fejérvár városai, ti vagytok örökre emlékezetes küzdhelyei a hitszabadság tanult és próbált erejü bajnokainak, a legmagasztosabb hiteszmék harcát megharczolt férfiaknak, a kik csak elébb még közös erővel csatározván a régi anyaegyház rendszere ellen, most egymás ellenébe sorakozva, egyfelől mint mérséklett, másfelől mint határozottabb szabadelvüek rendszerezett tábora, egymás tételei, tanczikkjei ellen tiltakoztak és vagdalkoztak,—egymással szemben „k ö s z ö r ü l t é k ö s z s z e a z í r á s o k a t“ Dávidunk mondása szerint. Azt ugyan meg nem

érhették szent hevü tudós viadoraink, a legmérgeesebb ütközetek, a legtüzesebb gyula-fejérvári s nagy-váradí országos viták által is ki nem vihették, hogy valamelyik fél magát meggyőzöttnek vallja, s ellenfelének igazságát elismerje: mert egyéni hitet, benső meggyőződést nem mindig lehet a legvilágosabb objectiv érvek hatalmával is megingatni; azonban anynyi csakugyan el lön érve, hogy „a keresztény nép — mint nagy bajnokunk óhajta — meggyőzöttessék az igazságról, s abban megnyugodják az ő lelkiismerete.“ Igen, meg volt győződve az ország értelmisége s törvényhozó gyűlése is a hitők, meggyőződésök mellett nemesen s igaz fegyverekkel küzdőknek azon méltányos igényéről, hogy lenne nekik is szabad azonegy léget és napfényt élvezni és működni a többi keresztény testvérek mellett.

Szóljak-e immár a továbbiakról, mik az istenegység hitének e honban akkori teljes diadalát nyomon kísérték? Oh ha az 1668-ik évnek, mint egyházunk létezése első százados évfordulójának valamelyik napján egy buzgó unitárius társas kör egybe talált gyűlni a multak feletti komoly eszmélkedés s az igazság ügye felett örökdő gondviselés iránti hálaérzelmeik kiöntése czéljából: e hű seregnek közepette állván egyik a leghűbbek közül, például az akkori buzgó és nagy munkásságu főpásztor Koncz Boldizsár, az egyházunk felett átzúgott eseményekre egy rövid visszapillantást vetve, elbeszélheté vallásunk első főpásztora Dávid Ferencz életsorsának tragicus kimenetelét, az akkori udvari s politikai viszonyokban fekvő okokat, melyek azt előidézték, a szabadság-csirák eltiprására alkotott jézuita-szerzet kísértő árnyának már vészes jelenkezését, — mindazon keresztfogásokat, melyeknél fogva a reformok bátor és egyeneslelkü férfiát az innovatio — vallásújítás — iránti törvény megszegésének ürügye alatt elítélni s vele együtt a főfelügyelete alatt álló felekezet zsenge egyházát is e hazaföldről végképp elenyésztetni mesterkedének; holott a vádpont: Krisztusnak az imádságban segítségül nem hívása, teljes isteni tisztelettel nem imádása — nem vala egyéb, mint csupán észtanilag szoros következménye az elfogadott elvnek, a mely: Krisztusnak, Isten nevével lett czimzése mellett is valóságos ember-léte. Elbeszélheté a pásztor megveretése után a nyáj nagy részének mégis hű öszszetartását, eldődéinknek az ezen végzetszerű napokban tanusított, ulyssesi okos eljárását, mely szerint egy újszerű Scylla és Charybdis veszélyei között átevezve, képesek voltak az egyház hajóját az elsülyedés ellen megóvni. Elbeszélheté a nagy igazhitü kereszténynek, de annál nagyobb vadembernek Bástá-

nak rémuralmi korszakát, mely a magyar fajnak elgyengítését, az unitárius felekezetnek pedig éppen elenyésztését tette volt feladatává, midőn a népek szabadsági szellemvirágainak hervasztó férgé, a jézuitizmus, már kénye szerint dulonghatott szerte a polgári és egyházi szabadság új vetésein; de a melyekről az igaz magyar és igaz protestáns lelkű Bocskai István fejedelem diadalmas fegyvereinek sikerüle a nyugati kettős veszélyt még sok időre elriasztani. — Elmondhat vala nem egy szomorító esetet a protestáns testvérek közepett is olykor gyakorlatba vett hitnyomozás-forma eljárásokról, mutatva itt és amott az unitárizmusra veszélythozólag véghezment eseményekre, a szombatosság ürügye alatt a tisztán unitárius egyházakat is háborgató s gyengítő eljárásokra, felhozva főleg, hogy újból „innovatioval“ vádolt egyházunk előljárói s képviselői hitök igazolása végett a dézsi hirhedt országgyűlésre lőnek törvényesen megidézve, hol is az állam nagy rostájában hitünk búzája keményen megrostáltatván, csakugyan, a törvényesen megtartandók megtartása mellett, az illetők által használható s megállható gabonának lőn elismerve. Mondhatott volna a legbúsabb kedélylyel sokat, oh mi sokat, a magyar nemzet s királyság ellen akkoriban már nagyban készülő gonosz praktikákról. Azonban megemlítheté végül, hogy egyházunk életsorsa Erdélyben az atyafiságos zaklatások s apró kötekedések daczára mégis türhetőleg folyhatott, anynyi más külföldi, sőt magyarhoni protestáns testvéreink sorsához képest, a kik keresztény nevet hordó emberektől oly pogány üldözéseket kelle hogy szenvedjenek. Így történhetett, hogy e kisebb magyar hon kedvezőbb viszonyainál fogva teljes szabadságunk volt Lengyelországból kiüldözött s minden javaikból kipusztított unitárius hitrokoninknak e honban vendégszerető keblet s hajlékot nyujthatni.

S tovább a második század évfordulóján, az 1768-ik évben, egyházunk akkori főpásztora, a szelid és eszélyes lelkű Agh István, ha netán egy ily közgyűlésben, vagy érzelmei és sérvei szabadabb kiönthetése tekintetéből egy meghitttebb baráti körben megemlékezett volna az egyházi létünk második századja alatt lezajlott viszontagságos eseményekről, mily gyászos krónikát rajzolhat vala a mostoha sorsnak kegyetlen csapásairól, a melyek miatt egyházunk irgalmatlanul megkinzott teste még akkor is mind vérzik vala, közel levén ellenségeink hite és terve szerint a lassudad elsorvadáshoz, fel-felszaggatva mégis a vérző mély sebek azon időtájatt is több vidéki templomaink ellen folytatott kereszties hadjáratok s ekklézsiáinkat s belső embereinket

nyomorgató és faggató rendszabályok által, nem is említve a titkon mind forralt és már-már a kivitel perczére váró átkos terveket, melyek a magyar nemzet, nyelv és királyság ellen szervezve valának. Azonban legyen szabad nekem mégis a tisztos A g h helyett egy frisebb emlékü főpásztor, az erős lelkü K ö r m ö c z i J á n o s beszédéből, melylyel az 1816-dik évben tartott főtanácsunk üléseit megnyitotta, az éppen egy századdal azelőtt véghezment siralmas catastrophát rajzoló ime töredéket felhoznom:

„Egy oly századnak értünk — ugymond — a végére, melynek kezdetében, valamint a mostoha sorsnak mirajtunk ejtett kegyetlen csapásairól irtózás és lelki fájdalom nélkül nem emlékezhetünk: ugy most, midőn azon századnak a végén állunk, s ezen szomorú történetünknek századik esztendejét számláljuk, az Isten bölcs gondviselésének imádandó jóságát eléggé meg nem hálálhatjuk.

„Ugy tetszik s bizonyára ugy is vagyon, hogy az emberi vélekedések, változó gondolatok által uralkodó mostoha sors egész mérgét kiöntötte, s minden erejét megkettőztette a mi elenyésztünkre intézetett csapásai súlyosítására akkor, a midőn centralis gyülekezetünk helyétől, dicsőséges templomunktól megfosztott; a midőn lételünk fennmaradhatására szükségesképpen kellett jövedelem-kútfejeinket bezárta; a tudományoknak, jó erkölcsöknek gyülekezetünkben volt műhelyét plánta-oskolánkat, melyből a polgári renden kidölt tagjaink helyébe másokat állithatni készítgettünk, szélylyel oszlatta; a midőn lételünk elevenségének prédikátorát, a typographiát, elnémitotta; egy szóval: a midőn a létel, a jóllétel és a megmaradhatás minden eszközeitől megfosztott, és az elenyészésnek sírja szélén látott; — és ime, mi az isteni kegyelemből mégis állunk, s az egész századnak lefolyta alatt ezer s meg ezer újabb viszontagságoknak csapási mellett is nem csak állunk, hanem az egyetértés, a példás ügyekezet, az atyafiságos, munkás szeretet s főként az isteni kegyelem által, az elvétetteknek kipótolásával dicsőségesen állunk. Áldott legyen mindezekért az Úrnak szent neve!”

Ez erőteljes vonásokkal mutatva van a sötét nagy éjszakára, melyet mint halotti szemfedelelet az absolutismussal örömet szövöttező jézuitizmus borított volt rá a szabadság és testvériség eszméit valló, s azok nélkül élni nem tudó, azok nélkül élni sem méltó unitarizmusra. Szükséges-e még több vonással is jelzenem kegyes és minden jóban munkás elődeim egyházának szívet megindító bús képét? elmondanom azt, hogy a pogány világkori első keresztények módja szerint a mi „törvényesen bevett s a Lipóti diploma által is megerősített egyházunk“ hivei ott a

főhelyen csak egyszerű, tornyot nem hordó házakban gyülhetek össze Istennek lélekben és igazságban való imádása, s az Idvezítőnek megtörött testét és kiontott vérének ábrázoló szent jegyek vétele végett; hogy egység-hívő keresztény polgár nem találhatott méltónak arra, hogy édes hazáját és fejedelmét megyei s országos hivatalok viselésével is szolgálja; ámbár egy igazhitű egyház főpapja a fejedelméhez alázatosan felterjesztett irásában elismerte, hogy ily szolgálatra alkalmasok volnának az unitáriusok is, de éppen az a nagy bökkenő, hogy ezek az eretnekek igen is jámborok, becsületesek, lelkiismeretesek és jó igyekezetűek, s ily erényeik által, ha titkos, mesterséges fogásokkal el nem enyésztetnek, nagy ártalmára lehetnek az uralkodó vagy uralkodni akaró egyháznak. Mire részletezném bővebben e második évszázadunk rémes dolgait, miket keresztények követtek el a nem kevésbé keresztény egység-hívők ellen! midőn a reánk borított vastag éj még sem lehetett a hugonottokra szakadt Bertalan-éjévé, mert az e hazában levő minden hitfelekezetek népe csaknem mindenkor igaz keresztényi részvétellel viseltetett irányunkban, sorsunkat szánta, a jog és törvények ellenére dühöngő merészleteket kárhoztatta, olykor hangosan is felszólt és lépett mellettünk, s az erőszak inkább a hierarchia s idegen, magyargyűlölő hatalomtól, mint a velünk jó és balsorsban azonegy hazáért küzdő és szenvedő, bár nem azon modorban hívő és valló testvérektől származott.

Mit mondjak már én, ez idő szerinti főpásztor az erdélyi unitárius egyháznak, a harmadik évszáz jubileumi ünnepén, a melynek közepe táján az 1816-dik évben szónokolt püspök elődöm már dicsőségesnek találta az egyház állását. — Igen, az isteni kegyelem és saját igyekezetünk által szerencsések voltunk, ha nem is dicső, de a multhoz képest nyugodtabb, kedvezőbb létet biztosíthatni egyházunknak, hogy ennek mint legdrágább kincseinket, a vallást és tudományt tartalmazó intézménynek, módja, tehetsége lehessen a reá bizott lelkeknek gondozására. — A nemzetek sorsát intéző Gondviselésnek áldott műve volt, hogy a hazánk felett uralkodó hatalom körébe is kezdtek behatni az emberibb mivelődés, az erkölcsi oldaláról felfogott tisztább kereszténység fénysugarai. Az a hatalmas sötét szerzet, mely óriási keresztes-pók gyanánt szabadság-fojtó szálaival a keresztény világ csaknem minden országait anti-krisztusi lélek sugalmi szerint már-már egészen behálózta vala, magok a felvilágosodni kezdett uralkodók hatályos előterjesztései következtében a legfőbb egyházi hatalom által felőlön oszlatva e harmadik évszázadunknak reggelén, éppen az évben —

1773-ban — sőt ezen évnek ugyanazon havában, midőn a legjobbat akaró, de annak kivételét nem mindig helyes és okos eszközökkel kísérő szabadelvű II-dik József császár e bérczes kis hazában utazván, az unitáriusok vallásbeli háborgattatását panaszló Agh István püspökünknek egy audencia alkalmával imez emlékezetes szavakat mondá: Talán nem ártana, hogy kinek-kinek hagyatnék szabadságában, választaná azt az útat az idvességre, amelyik tetszik. — De hogy is lehet az unitáriusoknak ez üldöztetése, holott az ő vallások is éppen oly recepta, mint a másoké. E legmagasb ajkáról hangzott szavak, melyek az európai polgárosodás e legkeletibb országában is akkor hallattak, eléggé jelzik a nagy terjű hatást, melyet az angol és francia bölcészek által terjesztett eszmék — a melyek lényegileg a keresztény vallásnak saját életeszméi valának — gyakoroltak vala már a társadalomra, ugy hogy az igazság és emberibb gondolkozás fénysugarai elől már ama felsőbb körök sem tudtak vagy akartak többé elzárkozni, a melyek mint munkás néplakta völgyekből kiemelkedő jéghegyek, hideg méltósággal szokták vala fogadni az őket aranyozó napsugárözönt, a nélkül, hogy az alantabb fekvő helyek virulását is eszközölték volna, keblök fagyának termékenyítő vízforrásokká olvadásával. A polgári és vallási szabadságnak az új világban is ez idő tájatt kivívott diadalai, az emberiséget átvillanyozó erővel prófétálák egy jobb kor nyilását, mely után a hitők szabad vallhatásában, Istenök háborítlan imádhátásában keresztény társaiktól még mindig akadályozott keresztény felek epedő szívvel óhajtoznak vala. Ily sokat ígérő szavak s még többel biztató világtörténelmi tényekre következők minálunk is nem soká a tudva levő „türelmi parancs“, mely szabadabb lélekzést hagyta azon hitközségeknek, melyek a létezéshez és uralomhoz egyedül igényt tartó egyháztól különböző útját követték az idvezülésnek. S következők most a szabadság eszméinek a francia forradalomban titáni erőfeszítéssel kitört nagy tüze, melynek hevítő lángja e bérczes hazát is meghatván, lelkes honatyáink a megújult korszak kívánalmaihoz méltóan szent vallásunkat is törvényes jogaiba visszahelyezni buzgólkodának.

Egyházi életünk ekként a korszellem humanusabb iránya s maga az ország törvényhozása által is biztosítva levén további nyílt erőszaku rendszabályok ellen, nyugodtabban járhatánk el a kötelességek betöltésében, a miket tőlünk mint a földi és menynyei haza polgáraitól hitünk s lelkiismerelünk igényelt. Attól a jogtól sem valánk többé eltartóztatva, hogy hazánk és fejedelmünk iránti hű szolgálatra kész in-

dulatunkat polgári hivatalok viselése által is nyilváníthassuk, nem lévén szabad csakugyan szemeik elől téveszteni a hivatalokra, főleg a magasbakra vágyóknak, azt a körülmények parancsolta életmaximát, mely szerint az evangéliomi „kigyóknál is okosabbak, s galamboknál is szelidebbek“ lenni iparkodjanak. A bévett vallásoknak elvileg álló jogegyenlősége mellett is tényleg még mindig elég okunk volt imádkozni: Mi Atyánk! jöjjön el hozzánk a te országod, a valódi egyenlőség, szabadság és testvériség országa. El is jött végre ez óhajtott ország, beköszöntött a magyar háromszin diadalmas lobogói alatt, az egyesített két haza törvényei közé igtatva egy külön pontba az unitária vallás iránti törvényt is. A szabadság, szeretet, örök béke és jóllét aranykorának rövid napjai után azonban bekövetkezett a pokol kapuinak győzelme, melynek az emberi és hazafiui minden szent igényeket s igazságos reményeket letipró ténye, s az ennek alapján alakított új viszonyok csak arra látszának alkalmasoknak, hogy a gondviselésben való hitet s általában minden vallásos érzést gyökerestül kiforgassanak az emberi szívek mélyéből. „A nyomoruságok egyik mélysége követi vala a másik mélységet“; de az elnyomott nemzet gyermekei meg nem rendülve az egykor felkelendő igazság és ítélet iránti hitökben: „könyör-gének életök erős Istenéhez“, s a háboruságok sanyaru tele megedzélelkökben a béketürest, melynek szirtkeménységén és szívós ellentállásán végre is szilokra szakadt gonosz elleneinknek vesztünkre törő újabb meg újabb rendszerekkel vajudó minden kísérlete. — S ime „a miket szenvedénk, nem hasonlíthatók a dicsőséghez, mely honunk és nemzetünkre nézve, a legújabb kor dicső vívmányaiban s egy boldogabb jövő iránti szép reményeinkben megjelenteték.“ — Áldott legyen az üdvünk és szabadulásunk útait oly csodálandó mély bölcseséggel igazgató istenség! A próféta szavai szerint: „a mi hátunkon szántottak a szántók, s oh menyynyszer mély barázdákat vontak“ sziveinken is; de az Úr ime a vallásos mély érzés, a férfias kitartó jellem, s az egyszer megismert jóhoz és igazhoz való szilárd ragaszkodás erénymagvait annál mélyebben gyökerezteté meg e barázdáknakban, s kifejté azokból a hitközségeinket átható szent lélek erkölcsi virágait és gyümölcseit.

Létezésünk másod évszázadában mindent elvesztve, a mit ország törvényei s királyi és fejedelmi hitlevelek birtokunkba adtak és folyvást megerősítettek, a mit hitrokonaink vallásos buzgalmából s vallásközönségünk saját igyekezete után szerzettünk vala: egyedül a hitdühösködést nem nagyon kedvelt magyar faj józanságának s a spa-

nyolc udvari illedéket s ennek hű társát a spanyol inquisitiót kedvelő s gyakorlatba is hozni áhító udvar iránti nem-különös szeretetének köszönhetjük, hogy e mi hazánkban is nem gyuladtak fel máglyák elébb a kevesebb számú unitáriusok, majd a többi protestans feleknek is megégetésére, vagy testeiknek oly czélből való elhamvasztására, hogy legalább lelkeik ekként megtisztulva, mentve lehessenek a végnélküli kárhozatnak tűzétől. — A külvilágtól nem szivelt, sőt keresztény-ellenes módon életjavaiból is kivetkeztetett egyházunk saját jó fiainak véres verejtékéből szivá a maga táplálatát hosszú időnkig, hogy legdrágább szemefényét, a szellemi világosságot tenyészítő iskolákat a régi erőben fenntarthassa, s Szentábrahámi Mihály püspök s több világi és egyházi rendű nagy embereink csendes és észélyes munkálkodása mellett keresztényi szent reménnyel várható a honában hontalan édes anya egy jobb kor derültét, mint ama „reménységnek foglyai“, az Izraelnek fogságba hurezolt gyermekei, a kiket vigasztal vala a látnok az Úrnak nevében: „Rejtsd el magadat én népem egy kevéssé, egy szempillantásig, míg az én haragom elmulik.“ — S a harmadik század korányával már kezdé széteszlani a nagy átok súlya, mely alatt sorvadásra lett vala sentenciázva egy jobb sorsra s keresztény kormányoktól kiméletesb bánásra méltó keresztény hitfelekezet. Felköltek saját sorainkból nagy számmal, kik a lelki Jeruzsálem kőfalain esett töréseket észszel, erővel, tanácscsal és tehetséggel kiépiteni, s magát a szent épületet biztosítani igyekeztek. Az áldozók élén ott ragyog a magyar haza egyik legősibb nemzetségű főnemese, Zsúki László, mint nagyszerű áldozat-tétele által lelki hazánk, unitárius anyaszentegyházunk legfőbb nemese, a ki egyenes vér-utódokat nem birva, szellem-utódokat kivánt örökitni magának vallásközönségünk gyermekeiben, a kik a „muzsáknak és erényeknek“ szentelt hajlékot az idők szakadatlan során át meg fognák látogatni. Legyen örök áldásban vallásunk e dicső védszentjének emléke! utána szintén örök hálával emlegetendő a nemes lelkű lengyel ivadék Augustinovics Pál, a ki az újabb idők által előidézett nagy szükségében egyházi álladalmunknak fris erőforrást fakasztta, mintegy második Mózes, a rideg sziklából is enyhítő vizet buzogtató veszszejével, s kegyeletes jótétele által a hajdonta lengyel vér-elődeinek nyujtott vendégszeretetet is oly szép hálaemlékkel viszonzá. Ne említők-e meg itt egyszersmind a rokoni szeretet s hála meleg érzelmeivel angolhoni testvéreinket, a kikkel csak az utolsó félszázadban szőtt ismerkedés hozott mind inkább szilárduló családi összeköttetésbe, és már is jó-

tékonyan érezzük a nagy nemzet derék szülöttivel való testvéries viszonynak anyagi s még inkább szellemi áldásosságát? S ne buzdulna-e a vallása ügyét hű gonddal ápoló unitárius keresztény lelke a jövő iránti legkecsegtetőbb reményekre, midőn az emberiség legmagasztosabb alkotása, az észak-amerikai unióból is, hol az unitarizmus óriási mérvben történő haladásának minden körülmények anynyira kedvezők, melegen szorító kezek nyúlnak már felénk az oceánon át. Ne tetézné-e vallásos szent örömeinket az a naponként mind inkább nevedő tapasztalás, hogy itt közelünkben is, az újjászületett magyar hazában, a polgári szabadsággal párhuzamosan a vallási szabadság is mind több-több vívmányokat nyer, s nagy léptekkel közeledik hozzánk Isten országa, az igazság és szeretet, a közbéke és megelégedés „új ege és új földje“!

Ime, zsinati szent gyülekezet, e rövid visszapillantásban „emlékünkben felvonult három század képe.“ Sötét rajzokkal s a lélek mélyéig benyilalló fájdalmas vonásokkal van végig írva a sorstól e képe egyházi életünknek. De a sors kezét menynevei bölcs Gondviselés intézte, azért kellett az ellenünk ingerkedő sors aczélpennájának azt írni, a mi elvégre hitünk s erkölcsi erőnk aranyjának kiválasztására kellett hogy szolgáljon,—azért kell mostan szent öröm- s álmélkodással megvallanunk a költővel, hogy „Isteni kéz ragyog a haragos villámon is által!“

Mint a honába visszatérő Jákób, a zsidó hitrege szerint, egy hosszú éjen át tusakodván a Jehovával, hajnal felé a legnagyobb hévvel ragadá meg őt, az erős Istent, kivel az éj homályában oly keményen és pedig le nem győzve harczolt vala, esengvén hozzá: Nem bocsátlak el téged mindaddig, míg meg nem áldasz engemet. Ily erős hévvel tusakodtunk mi is, unitárius hitfelek, anynyi időn át az Istenezsmével, törekedvén mind tisztább világosságra jutni aziránt: miben áll Istennek természete s mivólta. És most egyházi létezésünk 4-dik századának hajnalán esdekelyünk mi is további áldásáért annak a csodálatos bölcseségű fölénynek, a ki e magas hivatásra méltatott minket, hogy Istennek harczosi legyünk, a mint Jákóbot nevezé, s diadalmasok az emberek ellen. 1. Móz. 32.

Oh nem nekünk, nem nekünk, hanem Istennek legyen tisztesség és dicsőség a világosság diadalmáért, az emberek korlátolt felfogása ellen, a kik saját hitformájoktól, betűjoktól feltételeztek minden igazságot és üdvességet, s a más formán gondolkozóktól nemcsak a meny-

ország, hanem a földi élet javaihoz s örömeihez való igényt is olykor megtagadták. Hála az igazság lelkének, melyet mint eljövendő „más vigasztalót“ jelzett és jóslott vala Jézus árván maradó tanítványinak, hála a felvilágosodás szellemének, mely már is ködoszlató sugaraival hatalmasan működik a keresztény népek fejében és szívében: érvényre emelvén az örökkévaló igaz evangéliumot, s melynek szirtalapja s a betűk minden ellentmondásainak helyreigazítója a lelkiismeret, a Krisztus lelkétől táplált és megvilágított lelkiismeret, ama megígért igazság lelke, mely míg a betű s az arra épített rendszerek elkülönített egymástól a keresztényeket: egyesíti őket azon belátásban, miszerint a hitet egyformásítani s erőszakolni nem lehet, nem szabad; hogy az emberek hite mint nem látható eszmék organuma szükségképpen különböző formákban, hitvallásokban nyilatkozik, szükség azért, hogy legyen hitszabadság, legyenek, álljanak fenn különböző hitközségek, egyházak, mint a természet tenyésztő ereje is ezernyi különféle virágokat és más lét-alakokat szokott előhozni — s éppen e különféleségben áll a teremtésnek bámulandó szépsége s jön létre fenséges öszhangzása.

Ezt az öszhangot a keresztény egyházak között a szeretet evangélioma, a Krisztus igazi lelke és élete hozza létre, öszszeölelvén egymagásb egységben az Istent bár különböző módokon hívő s imádó, de azért embertársaik iránt egyiránt tiszta, munkás és önfeláldozó szeretetre hivatott keresztényeket.

A menynei Atya házában sok hajlékok vannak mint mondá Idvezitőnk: vannak nem csak a túlsó, hanem az innenső világban is. De azért, hogy Krisztus egyháza a különböző felfogásu, ízlésü és háztartásu keresztények hajlamaihoz képest örökre sok külön hajlékokra, felekezetekre leendő feloszolva: fennállhat köztünk a léleknek, a szeretet szent lelkének egysége a békeségnek kötele által.

E szeretetet kezdjük legelsőbben is magunkon s a mieinken gyakorolni, mert ugy kell felebarátinkat szeretni mint magunkat. Szeressük magunkat igaz szellemi szeretettel, mely nem csak érzeleg, s szép szavakban nyilatkozik, hanem a mely hatásban, cselekvésben, áldozásban keresi feladatát, mely építi az Isten országát benn saját lelkében: mert „az Isten országa mibennünk van“, s kifelé a családban, az egyházi és polgári községben, s ennek iskolájában, mely a szebb és nemesebb emberiségnek veteményes kertje, — a társadalom és haza életében, — építi és szépíti az Isten országát a földi és szellemi jóllét előbbre vitelében.

Oh e szeretetet maguk, családai, iskolái, egyházaik iránt a múlt századok alatt is gyakorolták boldogult őseink, s tán még buzgóbban gyakorolták mint előhaladással dicsekedő korunkban; mert az erkölcsök tisztasága fegyhetetlensége volt disze, kiváló éke az unitárius keresztényeknek; virágzó iskoláink jóval nagyobb számmal voltak, s az egyháziasság, az Isten házában szerelme mélyebbene mésztette hitfeleinket — s a haza szeretetében akkor sem voltak hátrább más keresztényeknél, ha kevésbbé kegyelt gyermekei voltak is a hazának több időszakon át.

Ai! a 4-dik század unitárius népe se legyen kevésbbé buzgó a tette, az áldozatra kész szeretetben, a gyakorlati vallásban, mint voltak ősei, a kiket midőn hitökért vádoltak volna, nagy püspökük Dávid Ferencz oly igaz evangéliomi szellemben óltalmazott, s a kinek saját szavaival legjobban végezhetem bé én is e hosszúra nyult beszédemet: A kereszténységnek — ugy mond — ellenségei nem ők, az egyetlenegy Istent a megfeszített Jézus nevében imádók, hanem a tudatlanság és véték, a mi ellen mindenkinek harczolni és oda kell törekedni, hogy a tudatlanságot váltsa fel a tudás, a boszuságot győzze meg a békességstürés, a kevélységnek álljon ellene az alázatosság, a restséget üzze el a szorgalmatosság, a kegyetlenséget győzze le a szelidség, a tettetést az Istennek tetsző őszinte és tiszta szívből származó vallásosság, mely örömét az egyedülvaló Istennek tetszésében találja. Ezek a keresztény vallás győzedelmes fegyverei." Ezekkel lépünk ki a nemes versenyre, minden nevű és nézetű keresztények; ezekkel folytassuk különösen mi unitáriusok nemes missiónkát tovább is, ezáltal igazoljuk létezésünk szükségességét. Ámen.